

Al novembre del 2018 la UNESCO va declarar l'art de la pedra en sec Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat, una declaració que ha servit per a reconèixer i posar en valor una tècnica constructiva que forma part del paisatge quotidià de les Terres de l'Ebre i de diferents països de l'arc mediterrani. L'assignatura pendent és ara aconseguir protegir els elements més significatius.

El paisatge de la pedra seca, patrimoni que reclama ser protegit

El paisatge de màrgens de pedra en sec i les barraques o cabanes són dos dels elements de pedra seca més característics de les Terres de l'Ebre. A la imatge dos elements fotografiats a Freginals. FOTOS NÚRIA CA...

Terres de l'Ebre L. Bertomeu

Es calcula que a les Terres de l'Ebre hi hauria més de 50.000 quilòmetres de màrgens de pedra seca i centenars d'elements i construccions que han estat aixecats amb esta tècnica constructiva mil·lenària. La pedra en sec ha configurat un paisatge que també forma part de la identitat de les Terres de l'Ebre i ara esta tècnica constructiva, comuna a molts altres països de l'arc mediterrani, ha estat reconeguda per la UNESCO com a Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat. **"És un reconeixement simbòlic i honorífic, un premi a tot un procés que s'ha anat fent per a posar en valor la pedra en sec i augmentar la conscienciació col·lectiva envers este patrimoni"**, diu Antoni López Daufí, arquitecte i activista de la pedra seca. Amb la declaració de la

UNESCO s'aconsegueix **"salvaguardar tot el saber, tota la saviesa que hi ha al darrere de la pedra seca. Salvaguardar la tècnica constructiva perquè si no es conserva d'alguna manera es pot perdre"**, reconeix López. Esta tècnica mil·lenària **"consistix en l'aixecament de qualsevol construcció amb pedres de l'entorn immediat -del mateix terreny- i que es col·loquen sense cap material de cohesió, només confiant en la tècnica de col·locació, que és el que sustenta estes construccions. És això el que cal preservar"**, diu López.

Durant anys i fins a la meitat del segle xx, la necessitat dels pagesos d'ampliar la superfície de conreu va fer que a poc a poc anessen guanyant espai a les muntanyes, retirant pedra del terreny per a fer el terra conreable i creant màrgens de pedra seca i abancalant les faldes de

les muntanyes. Amb el temps es va anar configurant un paisatge, ara molt nostrat, però que no sempre ha estat així: **"És un paisatge humanitzat que respon a la necessitat de créixer de l'activitat agrícola i del qual hem obtingut un paisatge amb una tècnica constructiva que encara avui dia no té alternativa"**. López Daufí explica, precisament, que la declaració de la UNESCO ha permès validar també moltes de les qualitats o **"bondats"** que se li atribueixen a la pedra en sec. Es tracta de construccions ecològiques i integrades en l'entorn, que contribueixen a **"optimitzar els recursos naturals"**, que fan la funció de connectors biològics i afavorixen la biodiversitat. **"No hi ha cap substitutiu, cap altre material que iguale les bondats de la pedra en sec"**, insistix. Entre elles, Daufí cita per exemple la contribució dels màrgens de pedra

seca per al sosteniment de les terres, per a combatre l'erosió i evitar el corriment de terres. **"S'han provat altres sistemes amb planxes de ferro i altres materials que no han aconseguit ser tan efectius"**.

Associat a la pedra seca hi ha també l'ofici de margener, actualment a punt de desaparèixer, si bé habitualment eren els mateixos pagesos els que construïen els màrgens i la resta d'infraestructures necessàries per al conreu.

UN PATRIMONI EN RISC DE DESAPARÈIXER? La majoria de construccions i edificacions de pedra seca que es conserven avui dia al territori van ser construïdes durant els segles xix i xx, i els més recents datarien de la dècada del 1970. Durant els últims anys, la mecanització del camp i l'extensió del conreu de cítrics ha provocat en molts casos la

desaparició de màrgens de pedra seca i altres elements. A més hi ha hagut un abandonament important de terres amb construccions de pedra en sec.

Segons recull un informe de l'Inventari del Patrimoni Cultural Immaterial de les Terres de l'Ebre (Ipcite) "el present de la pedra en sec i de l'ofici de margener, tot i no haver desaparegut del tot (...) no és un coneixement que com a pràctica estiga actiu i si ho està és perquè s'ha adaptat als nous contextos professionals". L'Ipcite ha identificat només tres margeners encara en actiu a les Terres de l'Ebre (Aldover, la Torre de l'Espanyol i la Fatarella) i constata que "actualment l'ofici de margener es caracteritza per la seua relació més amb el sector de la construcció que amb l'agrari". A més, un altre element canviant és l'obtenció de la pedra, ja que moltes noves

LA TÈCNICA DE LA PEDRA EN SEC, PATRIMONI CULTURAL IMMATERIAL

LA DADA

50.000km
de marges a l'Ebreun
otegit

PROTEGIR LA PEDRA EN SEC Si bé el paisatge de la pedra en sec és molt generalitzat a les Terres de l'Ebre, afavorit per un terreny de pedra calcària, hi ha diferents indrets on la pedra en sec hi té una especial rellevància. L'Ipçite, per exemple, destaca per quantitat o per la particularitat de les construccions, poblacions com la Torre de l'Espanyol on es mantenen un gran nombre d'aljubs drets, junt amb altes construccions com marges i masos; també cita Riba-roja per la particularitat de l'existència dels forns de ginebre, també amb aljubs, masos i marges; la Fatarella per la important quantitat de cabanes presents al terme municipal juntament amb altres edificacions i infraestructures; el pla de la Galera, amb pobles com Freginals i Ulldecona, que mantenen un alt nombre d'elements de pedra en sec entre el paisatge d'olivers i que

s'estén per tota la zona. I, finalment, una altra zona amb elements presents al paisatge són els Ports, en este cas amb el manteniment d'obres com pous de gel, o forns de pega, a part de les zones més falderes dels Ports, on també hi ha marges i les infraestructures complementàries. Faltaria afegir-hi Tivenys, l'únic municipi on es troben cocons, unes construccions de pedra seca per a l'emmagatzematge d'aigua.

Per a l'arquitecte Antoni López, la protecció de tots estos elements s'ha de fer a nivell local i protegir-los en el marc dels plans urbanístics municipals catalogant-los com a Béns Culturals d'Interès Local (BCIL). López ha posat com a exemple paradigmàtic el de Mont-roig del Camp, un municipi que ha aconseguit que cinc barraques situades dins del seu terme hagen estat catalogades com a Béns Culturals d'Interès Nacional,

DESTACAT

Tipus de construccions
de pedra seca

■ A les Terres de l'Ebre podem trobar diferents construccions i elements de pedra en sec que històricament han treballat els margeners i pagesos. La construcció més estesa és la de marges de contenció, presents als territoris de muntanya. De vegades estos marges també fan la funció de delimitació entre finques. A més, als mateixos marges es poden trobar elements com escales, rampes o amagatalls. També són habituals les valones, marges de poca alçada de forma circular que es construeixen al voltant de les oliveres. Altres elements són: les pedreres o magatzems de pedra; pous; sèquies; aljubs o anjubs per a l'emmagatzematge d'aigua; basses, cisternes; barraques i cabanes; forns (de ginebre, de pega, de calç, de pa); o altres elements singulars com empedrats de camins.

DESTACAT

Un vocabulari associat
a la pedra seca

■ En el llibre *La pedra en sec a les comarques del Baix Ebre i el Montsià*, editat l'any 2010 pels consells comarcals del Baix Ebre i el Montsià i la demarcació de l'Ebre del Col·legi d'Arquitectes, el filòleg Siscó Ollé fa un recull de paraules i expressions lligades a la pedra en sec, "un món i una llengua que està pegant les últimes cuejades", reconeix Ollé. Així, si ens referim a construccions tenim paraules com cocó, valona, casup (casa menuda) o borja. Eines com l'aixada ampla, el cabàs, el mall els arpiots o el perpal. Verbs com rebre (omplir o reomplir) i cascallar (colpejar). Altres expressions lligades a la pedra en sec són rabassar, acció de netejar de pedres amb l'aixada un terreny per a aplanar-lo, o espedregar, és a dir retirar pedres del camp.

construccions de pedra en sec ja no tenen a veure amb el fet de traure la pedra del mateix terreny i sovint la pedra que s'empra prové de pedreres o d'altres finques. "Quan el pagès ha deixat la faena del camp i ha abandonat els terrenys, tot això s'ha anat perdent", ha lamentat López Dauí.

la màxima protecció a nivell nacional, i 130 més estan catalogades com a BCIL. Dauí ha recordat que hi ha altres figures de protecció com el BIPCC (Béns Integrants del Patrimoni Cultural Català) o la catalogació d'un conjunt d'elements com a zona etnològica. "La protecció hauria de vindre des dels municipis, ja que és el més efectiu: incloure'ls als catàlegs municipals de béns a protegir". Al territori alguna cosa comença a moure's en este sentit i López creu que la declaració de la UNESCO ha fet veure a molts ajuntaments que aquell patrimoni que tenen té un valor: "Potser la declaració de la UNESCO farà que molts ajuntaments s'ho plantegen. Cal este esforç final de la gent que té capacitat de protegir estos elements, que actue i que es sensibilitze en este sentit, perquè si no es fa res van desapareixent elements de pedra

en sec amb total impunitat", lamenta López. Amb tot creu que s'ha fet una gran evolució en els darrers anys, no només a nivell local, sinó també nacional i internacional. "Fa 20 anys no se'n parlava, de la pedra en sec i a poc a poc l'interès i el reconeixement ha anat creixent de manera exponencial", així ha crescut el nombre de publicacions, investigacions i inventaris sobre la pedra en sec. "Era un tema oblidat que ningú en feia cas. A poc a poc s'havia aconseguit treballar-lo cada vegada més i ara ha vingut esta reafirmació per part de la UNESCO. El següent pas hauria de ser la protecció", conclou. López ha avançat també que des de la demarcació de l'Ebre del Col·legi d'Arquitectes s'ha posat en marxa un treball de camp per a inventariar els elements de pedra en sec a les terres de l'Ebre i visibilitzar la riquesa d'este patrimoni. ■

Graus URV 2019-2020

Crea el teu futur

Vine a conèixer la teva universitat!

- 10 d'abril:** Jornada de portes obertes
- 16 de març i 27 d'abril:** Jornades especials per venir amb la família

Inscriu-t'hi a:
www.urv.cat/portesobertes

... viu una de les experiències més apassionants de la teva vida: la universitat!

URV
UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Informa't dels graus 2019-2020 a:
urv.cat/graus